

Reflektioner över Malin Pettersson Öbergs *Japan - A Borrowed Scenery* /Karl Steinick

"*Japan - A Borrowed Scenery* is a guide to Japan in advance. It explores my ideas and preconceptions of the country before my first visit there." Verket är alltså ett framåtblickande projekt, en kreativ vägledning inför ett första besök i Japan, men det anlägger samtidigt ett bakåtskådande perspektiv eftersom materialet är hämtat från äldre böcker, som dessutom inte är helt samtida med varandra. Det laborerar med föreställningar som kommer till uttryck i den bok som citeras, Donald Richie's *A Lateral View - Essays on Culture and Style in Contemporary Japan*. Två decennier har gått sedan den kom ut, i en tid då Japan fortfarande sågs som det stora ekonomiska hotet mot framförallt USA. Fotografierna har hämtats ur böcker från 60-talet och mitten av 70-talet. Texten är med andra ord nyare än bilderna, vilket skapar en temporal spänning i verket, men den är inte uppenbart framträdande. Det finns ytligt sett en överensstämmelse i betraktandet som väcker en känsla av sammanhang. Dominerande är den vad gäller Japanskildringar ständigt återkommande motsättningen mellan det moderna och det traditionella. Den är närvarande i alla föreställningar om nationell och kulturell identitet, som en längtan efter det autentiska och ursprungliga, det rena och unika. Detta ses oftast som hotat av det gränsöverskridande nya. För Japans del får denna motsats en särskild laddning, inte minst beroende på de i den inhemska historieuppfattningen delvis förträngda åren under fascismen, som i retoriken hyllade det traditionella och tog avstånd från det moderna, vilket den i praktiken själv var en produkt av.

Det japanska blir en typisering, liksom andra försök att definiera nationell och kulturell särart. Detta gäller oavsett om beskrivningen är till för internt eller externt bruk, som självdefinition eller som karakteristik i exempelvis reseberättelser. Det nationella och kulturella framstår även i "sceneriets" text och bilder som homogena företeelser, något som kan definieras som tillhörande och särskiljande. "Japan is the country of..." "It is the land of..." Det handlar om att försöka komma åt det specifika, men detta kan aldrig bli annat än en konstruktion där man bortser från mångfald, komplexitet och föränderlighet. Dessa underliggande motsättningar är vad verket iscensätter på ett djupare plan, genom att bryta loss fragment och montera in dem i en ny skildring, där subtila förskjutningar mellan text och bilder manar fram andra innebörder. Man anar snittytorna i framställningens förlopp, även om de inte markerats.

Detta "sceneri" har konstruerats med "lånat" material för att lyfta fram en bild av Japan, sådan det såg och i många fall fortfarande ser ut i ickejapanska ögon. Kanske också i någon mån för japaner? Verket visar upp det japanska i skärningspunkten mellan tradition och modernitet, där det förra håller på att trängas undan, rentav utplånas, av det senare. En sådan föreställning kan i sig beskrivas som traditionell och den undermineras i denna dubbla iscensättning. Materialet är ordnat i ett förlopp där man förnimmar en rörelse, men som en pendling mellan de två polerna, traditionellt och modernt, inte framåt från det gamla till det nya. Först framträder det urbana, reklamen och budskapen. "Almost every available surface carries a message." Därefter följer naturen, respekterad av människan – hellre göra hål i taket för trädet än fälla det – och sedan, som en syntes, uppfattningen av naturen som kultur, formad av människan. "Nature is only the potential – man gives it its shape and meaning." Japanerna är känslomänniskor, åtminstone i trädgårdsfrågor. "...the Japanese are too much creatures of their feelings to be so cerebrally classic. Rather, then, a garden is created to reveal nature."

Formens betydelse och samhällets formande funktion beskrivs av Richie som en del av det japanska. "The shape of an idea or an action may be as important as its content." Bilderna av massan, av kollektivet, understryker textens påstående, men fungerar också distansskapande genom sina motiv. Vilka är dessa människor som inordnats, eller inordnat sig, i olika gemenskaper? Formen spelar alltid en roll i sådana processer, oavsett var de sker, men den tjänar ett syfte. Samhällen formas inte intresselöst och stater agerar aldrig utan tanke på funktion och idémässigt innehåll.

Individen får i "sceneriet" en modern skepnad i ett utsnitt där text och bild hör samman, till skillnad från i resten av verket. Koumiko är en ung japanska som står som representant för den moderna kvinnan. Hon byter om till jeans när hon kommer hem och hon intresserar sig för europeisk litteratur och klassisk musik, men också för musik

från andra länder i Asien. Koumiko är en efterkrigsversion av the modern girl – i japaniserad form *modan garu* – den nya kvinna som hörde mellankrigstiden till. På bilden döljer hon sitt ansikte bakom en solfjäder, men i texten kommer man henne lite närmare, även om mycket förblir outtalat. Hon är född i Manchuriet, det vill säga under den japanska ockupationen av området, och hennes föräldrar bor nära Hiroshima, något hon inte vill prata om. "She knows what discrimination is." Att ha anknytning till den stad över vilken den första atombomben släpptes, innebär risk för avståndstagande och utstötning. På bilden av Koumiko har hon visserligen inte jeans, men är ändå modernt klädd.

Den traditionella dräkten är en sinnebild för det japanska och utgör i verket en kontrast till "den moderna kvinnans" klänning. Den illustreras av en kvinna iförd kimono, stående på en bro i en japansk trädgård. Hon uppträder inte som individ, utan som en typisk japanska av traditionellt snitt. Detta plagg tar ingen hänsyn till individualitet, tvärtom motverkar det, enligt Richie, personliga drag. "The kimono comes in only two sizes, male and female. It is also never designed to fit the wearer. Rather the wearer is designed, as it were, to fit *it*." I nospelet bär aktörerna alltid kimono och här finner man också det japanska i sin mest traditionella form. "In Noh, natural forces, natural surroundings, are everything – it is an animistic theater, the theater of pure Shinto." "Ren" ursprungsreligion i renodlad teatral form, eller möjligen en (o)ren kulturell konstruktion?

Tokyo är den organiskt växande staden utan gatunamn. "...the only way to travel profitably about the city is to memorize it." Hur japansk ter den sig inte, trots att den präglas av en arkitektur så modern att den snart måste bli passé: "...new buildings in Japanese cities are constructed in styles so flamboyantly modern that one cannot but expect them to be shortly superseded." Tokyos moderna yttre kan förklaras med att staden till stora delar förstördes flera gånger under 1900-talet, genom jordbävningen 1923 och under kriget, men den moderna arkitekturens genomslag i stadsbilden är inget unikt japanskt, utan ett globalt fenomen. Det moderna finns överallt, det breder ut sig, men det är inte hållbart, det saknar djupare mening. Det är kitsch. "I am modern', says this mélange, and it can say this because the world at large, in this late-Hellenistic time of ours, is enamoured of kitsch. A taste for kitsch is a taste for the times." Helt nytt är det moderna ändå inte, också i Japan har det en historia. "And the poet Henri Michaux, in Tokyo in 1932, noted that 'Japanese have been modern for ten centuries' and that 'Tokyo is a hundred times more modern than Paris'." Även om man bortser från Michauxs utdragna japanska modernitet, var den japanska moderniseringen en genomgripande samhällsförändring. Den inleddes med Meijirestaurationen 1868, det vill säga ungefär vid samma tid som på många håll i Europa, och den skapade starka motsättningar mellan det traditionella och det moderna, begrepp som får sin nuvarande definition i detta skede.

Till slut visar texten, med Richies ord, på enhet och harmoni mellan det gamla och det nya. Japan blir landet där det förenas, gränslöst och konfliktfritt. Det japanska är förmågan att ta till sig, omskapa och smälta samman. "The hand of the Japanese reaches out and enhances (appropriates) that which is most distant. Anything out there can become nature. The world is one, a seamless whole, for those who can see it; for those who can learn to observe, to regard, to understand." Hur japanskt är då detta, är det inte noga sett vad alla nationer – ett begrepp som onekligen hör till det moderna genombrottets epok – har varit tvingade att göra? Alla "vet" vad de nationella och kulturella identiteterna består av, men varje definitionsförsök får dem att glida undan, lösas upp i det allmängiltiga eller framstå som klichéer utan större innehåll. Om detta handlar *Japan – A Borrowed Scenery* och dess montageform understryker att det unika, det opåverkade, det rena, är en myt. Allt lånas och omskapas, ingår i skiftande sammanhang och befinner sig därigenom i ständig omvandling.

Materialet i "sceneriet" är approprierat, lånat och återanvänt på nytt sätt. Fragmenten har lyfts ur sina ursprungliga kontexter och fogats samman till en helhet, till synes sömlös, men formad av outtalade spänningar och innebörder. Med uppmärksamheten vänd mot detta blir det en påminnelse om vad som inte ingår, vad som måste väljas bort för att den bild som texten och fotografierna visar upp skall kunna bli till. "Sceneriet" pekar på hur det japanska i viss mån schabloniserats, blivit kitsch, i framställningar som producerades i det nära förflutna. En tillbakablick, men också en lägesrapport inför ett möte. Vilket Japan väntar och hur framträder det japanska bortom reseskildringarnas och fotoböckernas mer eller mindre stereotypa föreställningar, sådana som förmedlas i materialet och som blir ifrågasatta i detta "lånade sceneri"? Fortsättning följer förhoppningsvis...